

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

DOI 10.31558/2519-2949.2024.1.1

UDC 323/32.019.5/659.4

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9662-0789>

Баскакова А. С., Генеральне консульство України в Барселоні

ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ В КРИМУ, ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ МАЙБУТНЬОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ

Стаття направлена на дослідження сучасних освітніх процесів, які відбуваються на території окупованого Криму. Представлено історико-політична складова, яка вплинула на сучасну політичну ситуацію. Увагу приділено змінам освітнього процесу, які відбулися після окупації півострову. В статті сформульовані проблеми майбутньої реінтеграції півострову, які слід вже зараз починати вирішувати, насамперед, в сфері освіти.

Виділено основні тези, на які опирається окупантська влада в освітньому процесі, а саме: розрив будь-яких зв'язків з Україною (основна ідея); формування загальноросійської громадянської ідентичності; викривлене сприйняття України; заперечується існування України як держави; виховання в молодого покоління почуття причетності до долі рф; формування позитивного ставлення до керівництва росії / радянського союзу, диктатури, беззаперечності сили влади; створення негативного сприйняття країн колективного Заходу; позитивне ставлення і сприйняття російських традиційних морально-духовних цінностей; мілітаризація.

Визначено, що після окупації Кримського півострову відбувається процес тотальної русифікації освіти та фактичне знищення україномовної й кримськотатарської освіти на півострові. Обґрунтовується думка про те, що вивчення лише однієї російської мови та викладання нею є порушенням базових прав корінних народів та національних меншин на отримання освіти рідною мовою. Акцентовано, що освітній процес перетворився в умовах окупації на інструмент пропагандистської політики росії та одночасно на засіб знищення усього, що пов'язує Крим з Україною. Визначено ознаки політики окупаційної влади в Криму щодо освіти і визначено, що сьогодні неможливо отримати освіту рідною мовою. Освітній процес характеризується тотальною мілітаризацією навчального процесу. Окупаційна влада не дотримується рішення Міжнародного суду й продовжує курс на тотальну русифікацію освітнього процесу.

Необхідним є вивчення впливу освітніх процесів, які зараз відбувають на Кримському півострові щодо формування національної ідентифікації. Це нагальна проблема, вирішення якою має стати основою щодо усвідомлення молодого покоління населення півострову себе, як українців.

Ключові слова: *Крим, Україна, окупація, мова, українська мова, освіта, освітній процес, національна самоідентифікація, реінтеграція, війна.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. З утворенням незалежної Української держави постало складне завдання у сфері гуманітарної безпеки – будівництво держави з чітко визначеною національною ідентичністю, що передбачало розвиток міжетнічного та міжнаціонального діалогу та обумовило необхідність подолання наслідків радянської русифікації. Етнополітичний дискурс набрав особливої актуальності та заклав підґрунтя для дискусій на етнонаціональній основі в різних регіонах нашої країни. Це стосується й Криму. Адже етнічний склад Кримського півострову зазнав кардинальних змін внаслідок політики СРСР, спрямованої на збільшення російської етнічної групи в Криму як інструменту свого впливу на суспільно-політичне життя в регіоні з метою створення плацдарму для централізованого управління економічною, військово-технічною та рекреаційною сферами на півострові. Зазначена

політика не мала меж і на деяких етапах її реалізації набувала форм геноциду автохтонного населення, тобто кримських татар та інших етнічних груп тюркського походження.

На думку української дослідниці Л.Якубової, після масової депортації 1944 р., регіон постав перед проблемою докорінного знищення цивілізаційного шару, який напрацьовувався століттями. «Повоєнна колонізація Криму перетворилася на один з наймасштабніших демографічних проєктів, що здійснювався руками партійно-радянської номенклатури та силових відомств в обставинах цілковитого нехтування інтересами та етнокультурними запитами населення. В результаті упродовж 1940 – 1950-х рр. в Криму сформувалася найбільш молода територіальна спільнота України, яка постала не внаслідок спільності історичного, територіального та етнокультурного походження, а була втіленням радянського демографічного проєкту» [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі, необхідним є здійснення дослідницької діяльності в напрямку напрацювання механізмів «освітньої реінтеграції та планувати заходи з відновлення освітніх українських траєкторій і формування безпечного освітнього середовища» [2]. На жаль, на сьогодні, в нас не має можливості досліджувати всі ці процеси безпосередньо, тому збираємо інформацію, яка будь-яким чином стосується освіти з усіх доступним джерел.

Метою статті є: окреслення проблем майбутньої реінтеграції освітніх процесів в Криму.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що російська громада відіграла значну роль в посиленні етнічної фрагментації простору та змінненні національно-етнічного балансу, проте не слід забувати й про те, яка тривала робота проводилась Центром з метою реалізації неоімперських прагнень спочатку Радянського Союзу, потім Російської Федерації. З цією метою на державне замовлення друкувались підручники, монографії тощо, в яких нівелювався внесок неросійських народів та етносів в історичний поступ Криму, замовчувались жахливі наслідки кількох етноцидів та культуроцидів, які здійснювались Російською імперією та СРСР. Адже основна мета депортації кримських татар у 1944 р. – перетворення півострову на *sui generis tabula rasa*, на якій колективними зусиллями партійно-радянської номенклатури мав бути вибудований регіональний сплав, позанаціональний за своєю культурною основою. Що і було зроблено. Періодично в літературі та пресі висловлювались думки про існування кримського субетносу.

Бездіяльність української влади у сфері протидії інформаційним загрозам з боку Російської Федерації призвела до окупації Кримського півострову та відкритого українсько-російського збройного протистояння на сході Української держави, чому сприяли сепаратистські настрої окремої частини населення, сутність яких полягає в об'єднанні із «великою Росією».

Варто зауважити, що українському суспільству загалом притаманна більше локальна та регіональна (субнаціональна) ідентичності. Так, згідно із результатами соціологічного опитування Центру Разумкова громадяни України ідентифікують себе з громадою місця проживання. Тобто локальна ідентичність домінує в процесі самоідентифікації.

Загалом, всі ці роки росія стежила за розвитком ситуації в Криму і намагалася впливати на неї різними шляхами. Це проявлялося в розширенні сфери власної присутності на півострові. Створювалися російські навчальні заклади, культурні центри, робочі місця. Україна програвала в цих пропагандистських кампаніях і не надавала суттєвого значення проблемам етнічної взаємодії на півострові. Загалом, слід зазначити, що Україна втратила контроль над інформаційною сферою в АРК та на Донбасі ще до окупації та початку збройного протистояння на сході нашої країни призвела до посилення процесів формування проросійської регіональної ідентичності, які супроводжуються потужним інформаційно-психологічним впливом зі сторони Російської Федерації, основна мета якого – реалізація імперських амбіцій шляхом насадження імперської системи цінностей.

Неефективність інформаційно-пропагандистських заходів з боку української влади призвела до нездатності підтримувати етнополітичну стабільність шляхом урівноважування інтересів етноспільнот на Кримському півострові. Російська етноспільнота, що становила більшість населення на півострові, домінувала в політичному, культурному, мовному просторі регіону. Для врівноважування домінування росіян та захисту українців (друга за кількістю етноспільнота в Криму) Україна використовувала кримських татар (третя за чисельністю етноспільнота), підтримуючи їх етнополітичні претензії щодо зменшення російського впливу в Криму. Однак повного задоволення своїх прав кримські татари за часів перебування півострова в складі України так і не отримали. Етнонаціональна політика України щодо Криму була політикою лавірування, компромісів та уникнення рішучих дій, але вона дозволяла підтримувати мир, етнополітичну стабільність та уникати конфліктів між етноспільнотами.

Досліджуючи проблеми розвитку міжетнічних відносин в Криму, варто зосередити увагу на більш вузькому аспекті проблеми – умовах доступу до освіти мешканців півострову рідною мовою (90-ті роки ХХ століття – сьогодення). Важливим питанням й до сьогодні залишається протидія поширенню ідей на кшталт «руського миру» та діяльності «організацій співвітчизників». З цією метою необхідною є розробка стратегії національної консолідації та провадження її в життя. На жаль, українська влада не здійснювала, з початку 90-х років ХХ століття, належних заходів щодо популяризації української мови та культури в Криму та на сході нашої держави, весь цей час поширювались радянські історичні міфи на кшталт Київської Русі – спільної колиски трьох братських народів: Росії, України та Білорусі. Наприклад, до окупації «90,7 % учнів в Криму отримували освіту російською мовою та 99,2 % вивчали російську мову як дисципліну. У світлі таких фактів намагання росії «захистити російськомовних» кримчан від «українізації» постає лише міфом, створеним російською владою для виправдання незаконних дій на півострові. Лише в 2015 році вже після окупації Криму та внаслідок загострення збройного протистояння на сході було прийнято Закон України № 317-VIII від 9 квітня зазначеного року «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», проте його імплементація на тимчасово окупованих територіях є неможливою.

Окрім проблеми недостатнього рівня поширення української мови в інформаційному просторі Криму, у сфері середньої та вищої освіти, у засобах масової інформації, посиленню проросійських тенденцій сприяла діяльність на півострові філій російських вищих навчальних закладів із наявністю денної форми навчання, зокрема, у Севастополі, де працювали: Філія Московського державного університету імені М. Ломоносова, Інститут економіки й права (філія Московської академії праці та соціальних відносин), Кримська філія Новоросійської державної морської академії, Севастопольська філія Санкт-Петербурзького гуманітарного університету профспілок, Севастопольська філія Саратовського державного соціально-економічного університету.

Іншим важливим питанням у сфері вищої освіти є поглинання російськими вищими навчальними закладами кримських державних/національних аналогічних інституцій. Як наслідок мали місце масові протести проти дій окупаційної влади. Так створення «Кримського федерального університету ім. Вернадського» на базі Таврійського національного університету ім. Вернадського відбулось шляхом об'єднання 7 вищих навчальних закладів та 7 наукових організацій Криму. Попри те, що практично всі ректори ВНЗ (окрім ректора ТНУ М. Багрова) й керівники наукових закладів були проти об'єднання, Уряд Російської Федерації 4 серпня 2014 року ухвалив рішення про створення КФУ ім. Вернадського.

Навчання в закладах вищої освіти в Криму здійснюється виключно російською мовою. У вересні 2014 році у Таврійському національному університеті ім. В.І.Вернадського в Сімферополі ліквідували факультет української філології шляхом перетворення у кафедру. Якщо розглянути попередні роки, то у 2010-2014 рр. відбувався прихований процес деукраїнізації, позаяк поширення української мови не відбувалося, а підтримка російської мови посилювалася.

Сьогодні, як зазначає В.Потапова, «створена ціла система знищення української ідентичності, яка має намір перетворити цих дітей на росіян. Майже всі концепції, які росіяни запроваджують з 2014 року і посилили з 2022 року прийняттям закону про патріотичне виховання в Криму, спрямовано на дошкільнят, школярів, студентів вишів та вихованців інтернатних закладів» [4].

Основними тезами, на які опирається окупантська влада в освітньому процесі, є такі:

- «розрив будь-яких зв'язків з Україною. Це основна ідея, на яку працюють окупанти. Для цього вводяться в шкільну програму курси з історії Криму в контексті російської історії чи курси з історії самої росії, аби максимально віддалити від української історії;
- Формування загальноросійської громадянської ідентичності, аби діти ідентифікували себе як громадяни росії;
- викривлене сприйняття України, яка інтерпретується як фашистська та нацистська держава;
- заперечується існування України як держави, натомість просувається теза про один народ і одну країну;
- виховання в молодого покоління почуття причетності до долі країни, активної життєвої позиції та почуття громадянської відповідальності перед росією зі здатністю самопожертви в ім'я служіння рф;
- формування позитивного ставлення до керівництва росії / радянського союзу, диктатури, беззаперечності сили влади;

- створення негативного сприйняття країн колективного Заходу, які нібито протистоять росії;
- позитивне ставлення і сприйняття російських традиційних морально-духовних цінностей. Всі історичні події подаються так, аби показати велич російської імперії або радянського союзу та активно просувається думка про готовність жертвувати власним життям заради інтересів російської держави. Будь-який прояв власної думки громадян розглядається як екстремізм;

- мілітаризація – передбачає, що громадяни російської федерації обов'язково служать в армії рф і готові захищати її від ворогів» [2].

Загалом, вражають масштаби впливу, який здійснюється на молодь. Починаючи з 2014 року російська влада виділяє великі ресурси для зміни ідентичності дітей на окупованій території. Всі ці роки далися взнаки і, на жаль, ця діяльність має результати. Вже 10 років «окупанти втілюють «кримський досвід» на «нових територіях» – в частинах Херсонської та Запорізької областей. Для того, щоб зрозуміти які процеси відбуваються в освітньому полі тимчасово окупованих територій, потрібно мати інформацію, і в першу чергу статистичну» [6]. Пропагандистська діяльність «здійснюється засобами формальної (дитячі садочки, школи, виші), неформальної освіти (центри дитячої творчості, спортивні школи, музичні школи) та через молодіжні рухи (Юнармія, Рух перших тощо)» [4].

Можна зробити висновок, що основними шляхами впровадження знищення української ідентичності є чотири компоненти: «індоктринація, мілітаризація, знищення українознавчого компоненту в освіті, пропаганда культури війни. Щодо механізмів знищення української ідентичності ситуація постійно погіршується» [4].

Як правильно зазначено під час засідання круглого столу «Деокупація і реінтеграція Криму: виклики у сфері освіти», який відбувся в Укрінформі: «протягом дев'яти років окупації на Донбасі і Кримському півострові знищується українська ідентичність. Створення інформаційного та освітнього гетто відбувається і зараз – на окупованих територіях Херсонської, Харківської, Донецької, Луганської та Запорізької областей». Експерти зазначають, що «саме молодь і діти, як найуразливіша частина українського суспільства, стали знаряддям агресора в окупаційних діях. Тож після військової деокупації Криму нам необхідно провести системну деокупацію свідомості кримчан, і насамперед дітей» [4].

Як зазначає І.Лиховід «в школах Криму, як і на материковій частині України, діти плетуть маскувальні сітки, збирають гуманітарку на фронт, готують листи й малюнки для військових. Тільки роблять це на підтримку російської армії та за лекалами російської пропаганди. Діти постійно чують російські наративи про нацистську Україну, російський Крим, Херсон, Запоріжжя і ЛДНР. Дітей вчать любити росію і боронити її на війні. На цю ідею працює вся освітня система Криму, позашкільні, літні табори й молодіжні рухи. Коли Україна звільнить Крим від російського режиму, на півострів чекає шлях освітньої деокупації» [3].

З повідомлення Центру «Альменда», «у 2022/2023 навчальному році до школи пішли 230 тисяч дітей у Криму і 53,5 тисячі в Севастополі. Серед них близько 2 тисяч дітей з окупованих територій Луганської, Донецької, Херсонської та Запорізької областей. У кримських вишах навчаються 50 тис. дітей. Освітній процес на півострові забезпечують близько 30 тисяч педагогічних працівників, і ця цифра важлива для розуміння процесів майбутньої реінтеграції» [4].

Крім того, маємо інформацію про активні процеси мілітаризації свідомості дітей на півострові. «Цей процес як один із інструментів політики колонізації мав різні форми: класи юних друзів поліції, саперів, пожежників, десантників тощо з носінням відповідної форми; дитячі воєнізовані паради, сценки, постановки тощо; навчання поводженню зі зброєю та готовності вбивати; навчання патріотизму російською; інше, інше, інше. Мілітаризація свідомості стала вагомою та невід'ємною частиною окупаційного освітнього простору» [5].

Слід зазначити, що за роки окупації «Україна втратила ціле покоління кримських дітей, однак сьогодні потрібне стратегічне бачення щодо демілітаризації системи освіти і повернення української компоненти в освітні процеси, аби повернути українську свідомість дітям і молоді Криму. Під час реінтеграції Криму потрібно буде повернути в український освітній простір біля пів мільйона дітей. Це буде великий виклик, адже зміну свідомості у дітей в Криму можна порівняти із тоталітарною сектою» [1]. На цьому акцентує увагу В.Потапова і ми погоджуємося з цією думкою.

Висновки. Можна зробити висновок, що після окупації Кримського півострову можна стверджувати про процес тотальної русифікації освіти та фактичне знищення україномовної й кримськотатарської освіти на півострові. Вивчення лише однієї російської мови та викладання нею фактично є порушенням базових прав корінних народів і національних меншин на отримання освіти

рідною мовою. Освітній процес перетворився в умовах окупації на інструмент пропагандистської політики росії та одночасно на засіб знищення усього, що пов'язує Крим з Україною. Немоżliвість отримання освіти рідною мовою та неконтрольована мілітаризація навчального процесу – ознаки політики окупаційної влади в Криму. Окупаційна влада не дотримується рішення Міжнародного суду й продовжує курс на тотальну русифікацію освітнього процесу.

Перспективні напрямки подальшого дослідження. Необхідним є вивчення впливу освітніх процесів, які зараз відбуваються на Кримському півострові щодо формування національної ідентифікації. Це нагальна проблема, вирішення якою має стати основою щодо усвідомлення молодого покоління населення півострову себе, як українців.

Бібліографічний список:

1. За крок до деокупації: виклики у сфері освіти/ 2024.
<https://www.voicecrimea.com.ua/main/mainnews/articles/za-krok-do-deokupaci%D1%97-vikliki-u-sferi-osviti.html>
2. Коли звільнимо Крим – що далі: як відновлювати зв'язки з півостровом через систему освіти/ 2024.
<https://nus.org.ua/articles/koly-zvilnymo-krym-shho-dali-yak-vidnovlyuvaty-zv-yazky-z-pivostrovom-cherez-systemu-osvity/>
3. Лиховид І. Освітня деокупація: чому вчать в школах Криму та як інтегрувати кримських дітей в український простір після звільнення півострова., 2023. <https://nus.org.ua/articles/osvitnya-deokupatsiya-chomu-vchat-v-shkolah-krymu-ta-yak-integrivaty-krymskyh-ditej-v-ukrayinskyj-prostir-pislya-zvilnennya-pivostrova/>
4. Лише 197 дітей у Криму навчаються рідною мовою/ 2023. <https://armyinform.com.ua/2023/05/24/lyshe-197-ditej-u-krymu-navchayutsya-ridnoyu-movoyu/>
5. Міркування на тему освітньої реінтеграції в Криму/ 2023/
<https://culture.voicecrimea.com.ua/uk/mirkuvannia-na-temu-osvitnoi-reintehratsii-v-krymu/>
6. Охредько О. Новий навчальний рік в окупації в цифрах. Частина 1 – Крим та м. Севастополь, 2023.
<https://almenda.org/novij-navchalnij-rik-v-okupacii-v-cifrah-chastina-1-krim-ta-m-sevastopol/>
7. Якубова Л. «Кримський вузол»: історичні передумови виникнення і шляхи розв'язання.
Режим доступу: <http://hi-phi.org.ua/historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2176-larisa-yakubova-krimskij-vuzol-istorichni-peredumovi-viniknennya-i-shlyakhi-rozv-yazannya>

References:

1. Za krok do deokupaciyi: vikliki u sferi osviti/ 2024.
<https://www.voicecrimea.com.ua/main/mainnews/articles/za-krok-do-deokupaci%D1%97-vikliki-u-sferi-osviti.html>
2. Koli zvilnimo Krim – sho dali: yak vidnovlyuvati zv'yazki z pivostrovom cherez sistemu osviti/ 2024.
<https://nus.org.ua/articles/koly-zvilnymo-krym-shho-dali-yak-vidnovlyuvaty-zv-yazky-z-pivostrovom-cherez-systemu-osvity/>
3. Lihovid I. Osvitnya deokupatsiya: chomu vchat v shkolah Krimu ta yak integrivati krimskih ditej v ukrayinskyj prostir pislya zvilnennya pivostrova., 2023. <https://nus.org.ua/articles/osvitnya-deokupatsiya-chomu-vchat-v-shkolah-krymu-ta-yak-integrivaty-krymskyh-ditej-v-ukrayinskyj-prostir-pislya-zvilnennya-pivostrova/>
4. Lishe 197 ditej u Krimu navchayutsya ridnoyu movoyu/ 2023. <https://armyinform.com.ua/2023/05/24/lyshe-197-ditej-u-krymu-navchayutsya-ridnoyu-movoyu/>
5. Mirkuvannya na temu osvitnoyi reintegraciyi v Krimu/ 2023/
<https://culture.voicecrimea.com.ua/uk/mirkuvannia-na-temu-osvitnoi-reintehratsii-v-krymu/>
6. Ohredko O. Novij navchalnij rik v okupaciyi v cifrah. Chastina 1 – Krim ta m. Sevastopol, 2023.
<https://almenda.org/novij-navchalnij-rik-v-okupacii-v-cifrah-chastina-1-krim-ta-m-sevastopol/>
7. Yakubova L. «Krimskij vuzol»: istorichni peredumovi viniknennya i shlyahi rozv'yazannya.
Rezhim dostupu: <http://hi-phi.org.ua/historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/2176-larisa-yakubova-krimskij-vuzol-istorichni-peredumovi-viniknennya-i-shlyakhi-rozv-yazannya>

Baskakova A. S. Educational processes in Crimea as a basis for the formation of national identification: problems of future reintegration

The article is aimed at studying modern educational processes that take place on the territory of the occupied Crimea. The historical and political component that influenced the current political situation is presented. Attention is paid to the changes in the educational process that took place after the occupation of the peninsula. The article formulates the problems of the future reintegration of the peninsula, which should be solved now, first of all, in the field of education.

The main theses, which the occupying power relies on in the educational process, are highlighted, namely: severing any ties with Ukraine (the main idea); formation of all-Russian civic identity; distorted perception of Ukraine; the existence of Ukraine as a state is denied; education in the younger generation of a sense of involvement in the fate of the Russian Federation; the formation of a positive attitude towards the leadership of Russia / the Soviet Union, the dictatorship, the indisputability of the power of the government;

creating a negative perception of the countries of the collective West; positive attitude and perception of Russian traditional moral and spiritual values; militarization.

It is determined that after the occupation of the Crimean peninsula, there is a process of total Russification of education and the actual destruction of Ukrainian-language and Crimean Tatar education on the peninsula. The author substantiates the idea that the study of only one Russian language and teaching it is a violation of the basic rights of indigenous peoples and national minorities to receive education in their native language. It is emphasized that the educational process has turned under occupation into an instrument of Russia's propaganda policy and at the same time, as a means of destroying everything that connects Crimea with Ukraine. The signs of the policy of the occupation authorities in Crimea regarding education are determined and it is determined that today it is impossible to receive education in the native language. The educational process is characterized by the total militarization of the educational process. The occupation authorities do not comply with the decision of the International Court of Justice and continue the course towards total Russification of the educational process.

It is necessary to study the impact of educational processes that are currently taking place on the Crimean peninsula regarding the formation of national identification. This is an urgent problem, the solution of which should become the basis for the younger generation of the population of the peninsula to understand themselves as Ukrainians.

Keywords: *Crimea, Ukraine, occupation, language, Ukrainian language, education, educational process, national self-identification, reintegration, war.*